

**OPVATTINGEN IN NEDERLAND OVER VERDELENDE RECHTVAARDIGHEID EN
INKOMENSONGELIJKHEID: EEN VERGELIJKING TUSSEN 1976 EN 1987 (1)**

P.L.J. Hermkens en P.J. van Wijngaarden

In 1987 is een onderzoek uit 1976 naar opvattingen over verde-
lende rechtvaardigheid en inkomensongelijkheid herhaald. Het
betreft hier een steekproef onder 795 personen, representatief
voor de Nederlandse bevolking. Criteria die de inkomensver-
schillen legitimeren zijn vooral criteria, waarbij men zelf in-
vloed kan uitoefenen (ijver/inzet, kwaliteit van het werk).
Voorts spelen een grote rol de kenmerken die betrekking hebben
op het aanzien van het beroep en op het feit of men een betaald-
de baan heeft. Het behoeftecriterium speelt vooral een rol bij
de bepaling van de hoogte van het minimuminkomen.
Bij de houding tegenover inkomensongelijkheid blijkt dat er een
sterke tendens bestaat om bestaande inkomensverschillen te ver-
kleinen.
Vergelijking van de resultaten van dit onderzoek uit 1987 met
voorgaand onderzoek tot 1976 laat zien dat er weinig verschui-
vingen zijn in de meningen over rechtvaardigingscriteria en in-
komensverdeling.

1. Inleiding

De vraag welke waarden en normen gehanteerd worden bij de verdeling van schaarse goederen is een vraag naar verdelende rechtvaardigheid. Uitgaande van de veronderstelling dat schaarse goederen ook aantrekkelijke goederen zijn, is het probleem die goederen zodanig te verdelen over de leden van een samenleving dat iedereen zijn rechtmatig aandeel krijgt toebedeeld. In de antwoorden op de vraag wat daarbij een rechtmatig aandeel is, worden in de literatuur de begrippen 'verdelende rechtvaardigheid' en 'sociale ongelijkheid' nauw aan elkaar gekoppeld (Rawls, 1971).

Bij de vraag hoe verdelingsproblemen gezien moeten worden is in de sociologie vooral een discussie gevoerd tussen degenen die werken vanuit de functionalistische benadering en degenen die een conflictbenadering aanhangen. Vanuit een functionalistisch perspectief wordt gesteld dat er sprake is van een open maatschappij: personen kunnen tijdens hun leven vaardigheden en kennis verwerven en daarmee een aantrekkelijke positie in de samenleving. Een van de centrale waarden met betrekking tot verdelingsproblemen is dan het prestatiebeginsel of achievement. Dit beginsel heeft als functie de bestaande verdeling van beloningen in een industriële samenleving te legitimeren.

Vanuit een conflictsociologisch perspectief wordt vooral gewezen op de belangentegenstellingen binnen het werk en op de structurele belemmeringen om een hogere positie te bereiken. De samenleving wordt veeleer in stand gehouden door dwang en machtsverhoudingen binnen het productieproces dan door het richtinggevend principe van enkele waarden. Gemeenschappelijke waarden in de vorm van ideologieën spelen vooral een rol bij het legitimeren van deze machtsverhoudingen. Naast waarden als achievement zou bij groepen die een ondergeschikte positie innemen in de maatschappij, andere waarden een rol spelen en wel het gelijkheidsbeginsel en het behoefteprincipe (Malewski, 1959).

De verschillende sociologische theorieën benadrukken op deze wijze de legitimerende kracht van waardenpatronen. Zowel het achievement- als het gelijkheidsbeginsel als het behoefteprincipe spelen een rol bij deze legitimering van verdelingsprocessen en het (willen) bijstellen van de bestaande verdeling.

Bij het onderzoek op het terrein van verdelende rechtvaardigheid is inkomen altijd een van de meest in het oog springende variabelen geweest. Inkomen geeft aanzien, prestige en geeft de mogelijkheid andere aantrekkelijke goederen te verwerven. Bovendien is inkomen de beloning voor verrichte arbeid. Inkomensverschillen zijn dan ook een uitdrukking van verschillen in het type arbeid dat verricht wordt en van verschillen in de welvaartspositie in de samenleving. Oordelen over de rechtvaardigheid van inkomensverschillen zijn dan ook een goede indicator voor de normen die gehanteerd worden bij de toedeling van lusten en lasten aan de leden van een samenleving.

Vanaf 1976 is in Nederland met een zekere regelmaat onderzoek verricht naar de beoordeling van de rechtvaardigheid van inkomensverschillen. Tijdens de sociologendagen van 1984 heeft Hermkens (1985) een overzicht gegeven van de verschillende onderzoeksbevindingen. Conclusie daarbij is dat er een vrije constante voorkeur bestaat om de verschillen tussen inkomens kleiner te maken. De criteria op grond waarvan inkomensverschillen rechtvaardig worden geacht zijn daarbij zowel achievement-criteria als behoeftecriteria.

In 1987 hebben wij in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid ons onderzoek uit 1976 (Hermkens en Van Wijngaarden, 1977) herhaald naar de criteria die personen hanteren bij de beoordeling van inkomens. Uitgangspunt bij dit onderzoek in 1987 was de vragenlijst uit het onderzoek van 1976. Om vergelijking in de tijd mogelijk te maken zijn zoveel mogelijk identieke vragen gesteld. Voorts zijn uit onderzoek na 1976 relevante vragen geselecteerd (Hermkens, 1983; Szirmai, 1986; Berting, 1986) zodat een vergelijking van de resultaten van dit onderzoek sinds 1976 op dit terrein mogelijk is.

In dit artikel stellen we ons de vraag, in hoeverre er tussen 1976 en 1987 verschuivingen hebben plaatsgevonden bij de beoordeling van de rechtvaardigheid van inkomens en de houding ten aanzien van inkomensnivellering.

2. Opzet van het onderzoek

In het onderzoek naar de beoordeling van inkomensverschillen worden diverse invalshoeken gebruikt:

- het afzonderlijk voorleggen van criteria (bijv. opleiding, leeftijd) om te achterhalen in hoeverre deze criteria een rol spelen bij de beoordeling van de rechtvaardigheid van inkomens (Hermkens en Van Wijngaarden, 1976)
- vignetonderzoek waarbij combinaties van beroepen, criteria en inkomens tegelijk aan respondenten ter beoordeling worden voorgelegd (Hermkens, 1983)
- het vragen naar de wenselijkheid van de grootte van inkomensverschillen sec zonder te refereren aan een beroepenverdeling of de criteria op basis waarvan inkomensverschillen rechtvaardig worden geacht (Hermkens en Van Wijngaarden, 1976)
- het laten schatten van inkomens van bepaalde beroepen en functies en vervolgens een rechtvaardig inkomen laten toekennen aan deze beroepen en functies (Szirmai, 1986)

In het hier gepresenteerde onderzoek wordt van alle vier de invalshoeken gebruik gemaakt. Deze komen in dit artikel achtereenvolgens aan de orde.

In het onderzoek van 1987 is de steekproef representatief voor alle Nederlandse personen van 18 jaar en ouder. Via een aselecte steekproef (getrapt naar 64 gemeenten) zijn in de periode 18 maart 1987 - 20 mei 1987 795 interviews gerealiseerd. De response bedraagt 60%. (Voor een beschrijving van de steekproef op een aantal achtergrondskennmerken zie: Hermkens en Van Wijngaarden, 1987:13 -19).

Bij de vergelijking met vroegere onderzoeken zullen telkens overeenkomstige groepen met elkaar vergeleken worden: zo kan de vergelijking tussen 1976 en 1987 slechts plaatsvinden voor de personen die beschikken over een betaalde baan. In het onderzoek 'Inkomensongelijkheid en Rechtvaardigingscriteria' van 1976 is namelijk als onderzoekspopulatie gehanteerd: degenen die (al dan niet full-time) een betaalde baan hebben.

3. Voorkeuren voor rechtvaardigingscriteria

In het onderzoek van 1976 zijn vijftien - uit de literatuur geselecteerde - criteria aan de respondenten voorgelegd met het verzoek aan te geven in hoeverre deze criteria een rol zouden moeten spelen bij de bepaling van de hoogte van iemands inko-

Tabel 1: Rangordening Rechtvaardigingscriteria in 1976, 1978, 1983 en 1987 (Rangcijfers van 1 t/m 15 op basis van mediane scores op de vraag: "Zou u willen aangeven hoe belangrijk ..... zou moeten zijn voor de hoogte van iemands inkomen")

	1976	1978	1983	1987
* de hoogte van de opleiding	10.5	10	12	11
* de leeftijd	15	15	14	15
* de ijver/inzet	1	1.5	3	1
* onaangenaam werkomstandigheden (vuil werk, zwaar werk, stank en lawaai)	9	3	1.5	3.5
* het hebben van een beroep waaraan een tekort is (d.w.z. weinig mensen kunnen/willen dat beroep uitoefenen)	14	11	11	13
* het leiding geven	4	6	4.5	5
* het lopen van grote financiële risico's (bijv. mensen met een eigen bedrijf die failliet kunnen gaan)	5	9	10	9.5
* de kwaliteit van het werk dat iemand levert	2	1.5	1.5	2
* het hebben van een onzeker, wisselend inkomen	12	12.5	13	14
* het langer werken dan de normale 40- tot 45-urige werkweek	6.5	12.5	9	7
* inspanningen om te blijven voldoen aan de beroepseisen (bijv. door studie in vrije tijd)	6.5	7.5	8	7
* de ervaring	8	4.5	6.5	7
* onregelmatige werktijden	10.5	7.5	6.5	9.5
* het hebben van bepaalde aangeboren eigenschappen die belangrijk zijn voor het beroep	13	14	15	12
* belangrijke beslissingen moeten nemen	3	4.5	4.5	3.5

Bron: Hermkens en Van Wijngaarden (1977); N=585 (werknemers)
 Hoogendoorn en Smink (1979); N=657 (leden O.R.)
 Hermkens (1984, paper sociologedagen); N=132 (Utrechtse
 bevolking)
 Hermkens en Van Wijngaarden (1987); N=368 (personen met
 betaalde baan)

men. Deze vraag is herhaald in 1978, 1983 en eveneens in het onderzoek van 1987 (2). In tabel 1 worden de resultaten van deze vier onderzoeken gegeven. "IJver/inzet", "kwaliteit van het werk", "onaangename werkomstandigheden" en "belangrijke beslissing moeten nemen" zijn de vier belangrijkste criteria, die een grote rol zouden moeten spelen bij iemands inkomen uit arbeid. De minst belangrijke criteria zijn achtereenvolgens

"beroep waar een tekort aan is", "onzeker/wisselend inkomen" en "leeftijd". Uit tabel 1 blijkt tevens dat door de jaren heen over het algemeen eenzelfde rangordening van criteria naar voren komt.

In het onderzoek van 1987 zijn in de lijst van criteria ook enkele 'behoefte'criteria opgenomen, te weten: "het aantal mensen dat moet rondkomen van een inkomen" en "iemand's kosten van levensonderhoud". In vergelijking met de criteria uit arbeid krijgen deze criteria een relatief kleine rol toebedeeld door de respondenten. Het behoeftecriterium wordt vooral belangrijk gevonden als het gaat om het bepalen van een minimumloon en minimumuitkering. Bijna alle respondenten vinden dergelijke minima gewenst, waarbij ruim de helft van de respondenten vindt dat deze minima eigenlijk hoger zouden moeten zijn. De andere helft van de respondenten vindt dat de huidige hoogte van de minima gehandhaafd kan blijven. Ter vergelijking: in 1976 oordeelde ongeveer 70% van de respondenten dat de minima hoger zouden moeten zijn en ruim 20% noemde een bedrag gelijk aan het toenmalige minimum.

4. Criteria bij toekenning rechtvaardige inkomens aan denkbeeldige huishoudens

In de voorgaande paragraaf zijn de vragen behandeld waarin telkens naar de betekenis van één afzonderlijk criterium is gevraagd. Apart is gevraagd naar de gewenste rol van bijvoorbeeld opleiding, de betekenis van het behoefte-criterium etc. In deze paragraaf komt de voorkeur voor rechtvaardigheidscriteria op een andere manier aan de orde: criteria als opleiding, beroep, sekse, inkomensbron zijn gecombineerd in de beschrijving van denkbeeldige huishoudens (zogenaamde vignetten).

Ook in dit onderzoek zijn in aansluiting op de vignet-onderzoeken van Hermkens (1983, 1985) vignetten geconstrueerd. Een voorbeeld van de gebruikte vignetten wordt gegeven in figuur 1.

In totaal zijn 4200 unieke vignetten geconstrueerd die alleenwonenden beschrijven en 8400 unieke vignetten geconstrueerd die meerpersoonshuishoudens beschrijven. Elke respondent heeft hieruit een steekproef van 15 vignetten (10 meerpersoonshuishoudens en 5 alleenwonenden) voorgelegd gekregen met de volgende vraag:

Figuur 1: Voorbeeld van een in dit onderzoek gebruikt vignet.

-----
man 36 jaar xxxxxx
magazijnbediende lagere school
heeft betaalde baan
levert goede prestaties

vrouw 36 jaar
huisvrouw
geen betaalde baan

geen kinderen

Volgens mij is een inkomen van
fl.....netto per maand een rechtvaardig inkomen

"Ik heb hier een aantal kaartjes. Op elk kaartje staat een huishouden of een persoon beschreven.

Wilt U op ieder kaartjes aangeven welk inkomen U rechtvaardig vindt voor het beschreven huishouden of de beschreven persoon.

Het gaat dus om uw persoonlijke mening welk bedrag netto per maand U rechtvaardig vindt. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden."

28 van de 795 respondenten hebben de vraag niet beantwoord, veelal omdat zij zich niet in staat achtten om inkomensbedragen te noemen. Uiteindelijk zijn er 3801 beoordelingen van vignetten die alleenstaanden beschrijven en 7536 beoordelingen van vignetten die meerpersoonshuishoudens beschrijven. Deze vormen de basis van de analyse.

Uit de toegekende rechtvaardig geachte inkomens kan afgeleid worden welk gewicht de respondenten geven aan de op de vignetten beschreven kenmerken.

Bij het toekennen van concrete inkomensbedragen speelt de waardering van het inkomen als zodanig een rol. Deze waardering verschilt per individu en is onderhevig aan processen van gewoontevorming en voorkeurs-afhankelijkheid (zie Kapteyn, 1977). Zo zal de ene respondent inkomens rechtvaardig vinden die variëren van f1500,- netto per maand tot f4000,- netto per maand, een tweede respondent kent inkomens toe van f1000,- tot f2100,- en een derde bijvoorbeeld f2500,- tot f8000,-.

Iedere respondent kent binnen zijn eigen inkomensschaal verschillende inkomens toe aan de vignetten. In deze paragraaf gaat het ons om de gewichten die worden toegekend aan de kenmerken van de denkbeeldige huishoudens. Hiertoe worden per respondent de rechtvaardig geachte inkomensbedragen gestandaardiseerd en getransformeerd in z-scores per respondent. Dit houdt in dat het bedrag dat iemand noemt voor een bepaald vignet, gerelateerd wordt aan het gemiddelde inkomen dat een respondent toekent ($z = 0$) en aan de spreiding van inkomens die toegekend worden. De z-scores variëren van ± 3 tot ± 3 . Een z-score van -2 wil zeggen dat het toegekende inkomen één van de laagste is, die een respondent noemt en een z-score van $+2$ wil zeggen dat het toegekende inkomen één van de hoogste inkomens is die een respondent rechtvaardig acht.

Door regressie-analyse uit te voeren op deze gestandaardiseerde scores kan bepaald worden hoe groot de rol is die verschillende vignetkenmerken (sekse, beroep, inkomensbron) spelen bij de toekenning van rechtvaardig geachte inkomens. Evenals bij de voorgaande vignet-onderzoeken wordt deze analyse afzonderlijk uitgevoerd voor vignetten die alleenstaanden beschrijven en voor vignetten die meerpersoonshuishoudens beschrijven.

Voorafgaand aan deze analyse vergelijken we echter eerst de gemiddelde standaardscores van de rechtvaardig geachte inkomens voor de verschillende typen huishoudens om te laten zien welke invloed de respondenten toekennen aan de samenstelling van het huishouden.

In tabel 2 zien we dat gemiddeld de alleenwonende het laagste inkomen krijgt toebedeeld ($-.45$), gevolgd door het eenoudergezin met twee thuiswonende kinderen ($-.15$).

Huishoudens bestaande uit twee volwassenen krijgen gemiddeld een score van $.23$. Het rechtvaardig geachte inkomen wordt hoger naarmate er meer kinderen thuis wonen (tot $+0.50$). Uit deze standaardscores blijkt dat er bij de toekenning van de rechtvaardig geachte inkomens rekening wordt gehouden met de omvang van het type huishouden. Hierbij valt op dat eenoudergezinnen een tussenpositie innemen tussen de eenpersoonshuishoudens en de huishoudens met tenminste twee volwassenen.

Er zijn twee kenmerken die een significante rol spelen bij het toekennen van rechtvaardig geachte inkomens. Op de allereerste

Tabel 2: Overzicht resultaten vignetaanlyse op rechtvaardig geachte inkomensbedragen (Gemiddelde z-scores rechtvaardig geachte inkomensbedragen voor verschillende type huishoudens)

type huishouden	z-score	aantal beoordeelingen
alleenwonenden	-.45	3801
eenoudergezin (twee kinderen)	-.15	783
twee volwassenen geen thuiswonende kinderen	.23	2943
twee volwassenen geen kinderen	.27	835
twee volwassenen een thuiswonend kind	.37	794
twee volwassenen twee thuiswonende kinderen	.30	853
twee volwassenen drie thuiswonende kinderen	.50	663
twee volwassenen vier thuiswonende kinderen	.50	665

Bij de vignetten die alleenstaanden beschrijven wordt 37% van de variantie in de toegekende rechtvaardige inkomens verklaard (zie tabel 3).

Tabel 3: Regressie-analyse vignetten die alleenstaanden beschrijven.

vignetkenmerken	B	s.e.	beta
prestige beroep	.02	.00	.56
betaalde baan + prestatie	-.25	.01	-.24
sekse	n.s.		
leeftijd	n.s.		
opleiding	n.s.		

R-kwadraat =.37; intercept =-.66; s.e.=.03 N=3778
 gemiddeld z-score rechtvaardig inkomen =-.45; s.d.=.81

plaats is dat het aanzien/prestige dat een beroep geniet in de samenleving: hoe hoger het aanzien van het beroep dat de beschreven persoon heeft, des te hoger is het inkomen dat wordt toegekend (beta = .56).

Op de tweede plaats speelt het bezit van een betaalde baan en de wijze waarop die vervuld wordt een grote rol. Iemand die geen betaalde baan heeft (uitkering, AOW) krijgt een lager inkomen toegekend dan iemand die over een betaalde baan beschikt. Verder blijkt dat van de personen die een betaalde baan hebben, de personen met goede prestaties een hoger inkomen toegekend krijgen dan personen met slechte prestaties.

De overige kenmerken die gebruikt zijn bij de beschrijving van alleenstaanden spelen geen rol bij de toekenning van rechtvaardige inkomens: op basis van sekse en leeftijd wordt er geen verschil aangebracht in de hoogte van rechtvaardig geachte inkomens. Ook opleiding speelt - gegeven de betekenis die het prestige van het beroep heeft - geen significante rol bij de toekenning van rechtvaardige inkomens.

In tabel 3 wordt geen verder onderscheid aangebracht tussen de beschreven personen zonder betaalde baan. Uit nadere analyses blijkt dat er geen significant verschillende rechtvaardig geachte inkomens worden toegekend aan personen met een WAO-uitkering, personen met een WW-uitkering, personen met een AOW en pensioen dan wel personen die uitsluitend over een AOW beschikken. Uit deze analyses blijkt dat alleen het onderscheid tussen het bezit van een betaalde baan tegenover andere inkomensbronnen een significante invloed heeft op de hoogte van het rechtvaardig geachte inkomen.

In tabel 4 worden de resultaten weergegeven van de regressie-analyse op rechtvaardig geachte inkomens van uitsluitend meerpersoonshuishoudens.

Tabel 4: Regressie-analyse vignetten die meerpersoonshuishoudens beschrijven.

vignetkenmerken	B	s.e.	beta
prestige beroep	.02	.00	.47
aantal banen in huishouden	.24	.01	.20
betaalde baan + prestatie	-.19	.01	-.16
aantal personen in huishouden	.05	.01	.06
leeftijd	n.s.		
opleiding	n.s.		

R-kwadraat = .33; intercept = -.71 ; s.e. = .05 N=7536
 gemiddeld z-score rechtvaardig inkomen = .26; s.d. = .97

Hieruit blijkt dat 33% van de variantie verklaard wordt. Ook hier speelt het aanzien/prestige van het beroep de grootste rol bij de toekenning van rechtvaardig geachte inkomens (beta = .47). Verder speelt het aantal betaalde banen dat in een huishouden aanwezig is een rol (beta = .20). Als er geen betaalde banen in het huishouden zijn worden lagere inkomens toegekend dan wanneer er één of anderhalve of twee banen in het huishou-

den aanwezig zijn. Ook hier blijkt dat van de personen die een betaalde baan hebben de personen met goede prestaties een hoger inkomen krijgen toegekend dan personen met een slechte prestatie ($\beta = -.16$). Het kenmerk "het aantal personen in het huishouden" speelt een kleine doch significante rol: hoe meer personen, des te hoger is het rechtvaardig geachte inkomen. Leeftijd tenslotte speelt geen rol bij de toekenning van rechtvaardig geachte inkomens.

Samenvattend kan gesteld worden dat bij de toekenning van rechtvaardige geachte inkomens aan denkbeeldige huishoudens naast het type huishouden (alleenwonende, meerpersoonshuishouden) vooral kenmerken een rol spelen die te maken hebben met het beroep/de functie die men vervult en het feit of men al dan niet een betaalde baan heeft. Naast het behoeftecriterium (in de betekenis van aantal personen dat op het toegekende inkomen is aangewezen) spelen vooral criteria in de sfeer van betaalde arbeid een grote rol. Hoe hoger het aanzien/de status van een beroep van de beschreven persoon des te hoger het rechtvaardig geachte inkomen. Hetzelfde geldt voor de kwaliteit van de arbeidsprestaties. Als er verder sprake is van een betaalde baan in het beschreven huishouden wordt er een hoger inkomen toegekend dan wanneer er geen betaalde baan in dat huishouden is. Leeftijd en sekse van de beschreven personen spelen geen rol bij de toekenning van rechtvaardig geachte inkomens. Bij de beschreven huishoudens zonder betaalde baan wordt bij de toekenning van rechtvaardige inkomens verder geen onderscheid gemaakt naar de aard van de inkomensbron (WW, WAO, AOW).

Vergelijken we deze resultaten met de vignetonderzoeken in 1982 en 1983 (Hermkens, 1983) dan blijkt dat aan de onderscheiden kenmerken nagenoeg hetzelfde belang wordt gehecht bij de toekenning van rechtvaardig geachte inkomens. Tussen 1982 en 1987 hebben zich in dit opzicht geen verschuivingen voorgedaan.

5. Houding tegenover inkomensnivellering

In verschillende onderzoeken wordt de vraag naar gewenste inkomensverschillen gesteld zonder verwijzing naar bepaalde beroepen of rechtvaardigingscriteria.

Analoog aan het onderzoek van 1976 zijn de antwoorden op de volgende vragen samengevoegd in een index die de attitude ten

aanzien van inkomensnivellering weergeeft:

- verhouding minimumloon/maximuminkomen
- lagere inkomens erop vooruit ten koste van hogere inkomens
- overheidsmaatregelen om inkomensverschillen te verkleinen
- overheidsmaatregelen om minimumloon veel sterker te laten stijgen.
- maatregelen om belasting van hogere inkomens te verhogen

Deze vijf variabelen hebben een hoge onderlinge correlatie (3) en dienen als basis voor de index die de houding aangeeft tegenover inkomensnivellering.

Bij de constructie van deze index is dezelfde procedure gevolgd als in het onderzoek van 1976. Het is een additieve index van de scores op de vijf variabelen, onderverdeeld naar vijf categorieën:

1. sterke voorstander inkomensnivellering: scoort op alle items een positieve houding ten aanzien van inkomensnivellering;
2. voorstanders inkomensnivellering: op een van de items een neutrale score, op de andere items een positieve houding ten aanzien van inkomensnivellering;
3. neutrale houding ten aanzien van inkomensnivellering: de scores van positieve en negatieve houding ten aanzien van inkomensnivellering houden elkaar min of meer in evenwicht (restcategorie na omschrijving van andere categorieën);
4. tegenstander inkomensnivellering: degenen die in meerderheid negatieve houding ten aanzien van inkomensnivellering aangeven;
5. sterke tegenstander inkomensnivellering (scoort op alle items een negatieve houding ten aanzien van inkomensnivellering).

In 1987 neemt volgens deze index 45.5% van de respondenten een positieve houding inneemt ten aanzien van inkomensnivellering (17.5% is sterk voor en 28% is voor). 23.6% van de respondenten heeft volgens deze index een negatieve houding (8.9% sterk tegen en 14.7% tegen). 30.9 % van de respondenten neemt een neutrale houding in ten aanzien van inkomensnivellering.

Onderscheiden we de respondenten naar de achtergrondvariabelen dan blijkt dat 40.2% van de personen met een betaalde baan (sterk) voorstander is van inkomensnivellering tegenover 66.6%

van de uitkeringsgerechtigden. Het overeenkomstige percentage bij huisvrouwen is 49.5 en bij gepensioneerden 44.7.

Bij het onderscheid van de respondenten naar de hoogte van hun inkomen zien we dat naarmate iemand over een hoger inkomen beschikt hij eerder een negatieve houding inneemt tegenover inkomensnivellering. Dit blijkt ook in tabel 5 waarbij voor de personen met een inkomen uit betaalde arbeid de antwoorden uit het onderzoek van 1976 en 1987 met elkaar worden vergeleken (4).

Uit deze vergelijking blijkt dat zowel loontrekkenden als zelfstandigen in 1987 weinig afwijken van de houding tegenover inkomensnivellering, die in het onderzoek van 1976 gerapporteerd is. In 1987 is 55% van de loontrekkenden met een netto-inkomen van minder dan f.2500,- per maand (sterke) voorstander van inkomensnivellering (in 1976 is het percentage 53%). Bij de loontrekkenden met een netto-inkomen van f.2500,- of meer per maand is dat percentage 31% (in 1976 is dit percentage 37%). Tenslotte is van de zelfstandigen in 1987 32% (sterke) voorstander van inkomensnivellering (in 1976 is dit percentage 31%). Kortom: tussen 1976 en 1987 hebben zich blijkens deze gegevens nauwelijks verschuivingen voorgedaan in de houding ten aanzien van inkomensnivellering.

6. Gepercipieerde en rechtvaardig geachte rangorde van beroepen en functies

In navolging van Szirmai (1980) hebben we aan de respondenten gevraagd om een zestiental bekende beroepen of groepen (b.v. AOW-er en bijstandstrekker) te rangschikken naar de hoogte van het inkomen dat ieder verdient of uitgekeerd krijgt.

Vervolgens is de respondenten gevraagd om met behulp van een "inkomensliniaal", waarop netto jaarinkomens oplopend van f5.000,- tot en met f150.000,-, staan, te schatten hoeveel het netto jaarinkomen van elke groep bedraagt. Men moest bij het bepalen van de hoogte van het inkomen denken aan een persoon van ongeveer 40 jaar.

Daarna is aan de respondenten gevraagd aan te geven wat men een rechtvaardig inkomen zou vinden voor ieder van de genoemde groepen.

In tabel 6 zijn voor de gehele steekproef de gemiddelde geschatte en de gemiddeld rechtvaardig geachte inkomens weergegeven, evenals de rangcijfers. Tevens is weergegeven hoe groot het procentuele verschil is tussen het gemiddeld geschatte jaarinkomen en het gemiddeld rechtvaardig gevonden jaarinkomen voor de zestien groepen

In tabel 6 blijkt dat bij het schatten van het netto-inkomen per jaar twee beroepen er uit springen: aan de "directeur van een grote onderneming" en de "minister-president" worden gemiddeld veel hogere inkomens toegekend dan aan de overige beroepen. De "huisarts" is een goede derde bij deze vijftien beroepen. De "chef van een personeelsafdeling" en de "leraar HAVO" nemen een middenpositie in en dan volgt een groot aantal beroepen die bij de schatting van de hoogte van het verdiende inkomen elkaar niet veel ontlopen. De gemiddeld laagste inkomens die geschat worden, treffen we aan bij de "ongeschoolde fabrieksarbeider", de "AOW-er" en de "bijstandtrekker".

Op deze plaats zal niet ingegaan worden op de vraag in hoeverre de geschatte inkomens overeenkomen met de werkelijk verdiende inkomens. We nemen als uitgangspunt de geschatte hoogte van het inkomen en beziën in hoeverre het rechtvaardig geachte inkomen hiervan afwijkt. Uit tabel 6 blijkt dat er een zeer sterke tendens bestaat om de inkomensverschillen te verkleinen in die zin dat de extreem hoge inkomens extra verminderd worden en dat de laagste inkomens extra verhoogd worden. De verschillende inkomens komen zodoende dichterbij elkaar te liggen. De inkomens van de beroepen met de hoogste geschatte inkomens ("directeur van een onderneming", "minister-president") worden het meeste verlaagd (resp. gemiddeld 17% en 15% van het geschatte inkomen). En de laagste geschatte inkomens ontvangen relatief gezien de grootste stijging: de A.O.W.-er gemiddeld 23% van het geschatte inkomen, de bijstandtrekker 18% en de ongeschoolde fabrieksarbeider 17%. Uit tabel 6 blijkt eveneens dat de rangorde van de beroepen naar de hoogte van het geschatte inkomen en de hoogte van het rechtvaardig geachte inkomen hetzelfde is. De inkomensverschillen worden verkleind maar de rangorde in de bestaande inkomenshiërarchie blijft ongewijzigd.

Gaan we na in hoeverre de respondenten van mening verschillen bij het aanbrengen van verschuivingen tussen geschat en rechtvaardig geacht inkomen, dan blijken er tussen de leeftijdsgroepen nauwelijks verschillen op te treden.

Bij de onderverdeling van de respondenten naar inkomensbron blijkt dat de personen met een uitkering de hogere inkomens relatief gezien extra verlagen en de lagere inkomens extra verhogen: zij maken de inkomensverschillen tussen de diverse beroepen relatief gezien het kleinst.

Bij het onderscheid van de respondenten naar de hoogte van het inkomen blijkt dat de laagste inkomens relatief gezien het meeste de beroepen met de hoogste inkomens laten achteruitgaan in inkomen en de beroepen met de laagste inkomens laten vooruitgaan. De hogere inkomensgroepen brengen relatief gezien veel minder verandering aan in de geschatte inkomens dan de lagere inkomensgroepen.

Vergelijken we deze resultaten uit 1987 met de resultaten uit het onderzoek van Szirmai uit 1980, dan zien we dat de rangordening van beroepen en de relatieve verandering in de hoogte van het inkomen nagenoeg identiek is (zie Hermkens en Van Wijngaarden, 1987: 54).

7. Vergelijking 1976 - 1987: enkele slotopmerkingen

In het onderzoek van 1987 hebben we - zoals hierboven beschreven - vanuit vier invalshoeken de beoordeling van inkomensverschillen aan de orde gesteld. Uit de voorgaande vergelijkingen tussen de onderzoeken uit 1976 (1980, 1983) en dat van 1987 komt als hoofdconclusie naar voren dat er weinig verschuivingen zijn in de meningen over rechtvaardigingscriteria en inkomensverdeling.

De belangrijkste criteria ter rechtvaardiging van inkomensverschillen zijn criteria waar een persoon zelf invloed op kan uitoefenen dan wel criteria die extra ongunstige werkomstandigheden moeten compenseren (onaangenaam werk). Het behoeftecriterium speelt vooral een rol bij de bepaling van de hoogte van het minimum.

Bij de houding ten aanzien van inkomensverschillen is er een vrij constante voorkeur om de inkomensverschillen te verkleinen. De houding ten aanzien van inkomensnivellering en de rechtvaardig geachte inkomensverhoudingen tussen beroepen is sinds 1976, resp. 1980 nauwelijks gewijzigd.

Nu past bij een dergelijke conclusie enige voorzichtigheid: er zijn slechts enkele meetpunten in de tijd en bovendien is slechts aangegeven in hoeverre bij deze meetpunten verschillen optreden in de beoordeling van inkomensverschillen. De conclusies zijn dan ook beschrijvend van aard. Nadere analyse is noodzakelijk om na te gaan door welke factoren de gevonden stabiliteit in voorkeur voor rechtvaardigingscriteria verklaard kan worden. (zie Hermkens en Van Wijngaarden, 1987, Hoofdstuk 6). Bij deze analyse staat de vraag centraal hoe de gevonden consensus ten aanzien van rechtvaardigingscriteria verklaard kan worden en op welke wijze daarbij zowel waardenpatronen (achievement, gelijkheid, behoefte) als de maatschappelijke positie (werkenden, uitkeringsgerechtigden, inkomenspositie) een rol spelen.

Vooralsnog wijzen de resultaten van dit herhalingsonderzoek op een duurzaamheid in het onderschrijven van fundamentele waarden als gelijkheid en op de acceptatie van de bestaande beroepenstratificatie, waarbij de nadruk ligt op het achievement- of prestatiebeginsel. Het onderschrijven van deze waarden leidt er toe dat er een duurzame tendens bestaat om inkomensverschillen te verkleinen en de voorkeur uit te spreken voor criteria die de persoonlijke inzet en de kwaliteit van de prestatie benadrukken.

VOETNOTEN

- (1) Voor het verslag en nadere detaillering van de onderzoeksresultaten zie: P.L.J. Hermkens en P.J. van Wijngaarden, Rechtvaardigingscriteria en inkomensongelijkheid; onderzoek uit 1976 herhaald, Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, december 1987 (ISBN 90 363 9663 8).
- (2) Voor het jaar 1987 is er nagenoeg geen verschil in rangorde voor de gehele steekproef (N=795) en voor de subgroep 'personen met een betaalde baan' (N=368). De mediane scores variëren van 8.0 (ijver/inzet) tot 5.7 (leeftijd). (Voor nadere details zie Hermkens en Van Wijngaarden, 1987, tabel 4.1)
- (3) De correlaties variëren van .26 tot .61.
- (4) Bij deze vergelijking is uitgegaan van de indeling van groepen in 1976 naar loontrekkenden en zelfstandigen. De grens tussen lagere en hogere inkomens was in het onderzoek van 1976 gesteld op fl. 1700,- netto per maand. Als vergelijkbare grens voor 1987 is genomen fl. 2500,- netto per maand. In het onderzoek van 1987 was het aantal zelfstandigen te klein om een indeling te maken naar twee inkomensgroepen.

BIBLIOGRAFIE

BERTING, J., STEIJN, A.J. & WITTE, M.C.

1986 Rotterdamers over Sociale Ongelijkheid, Verslag van een onderzoek naar rechtvaardigheidsoordelen, maatschappijbeelden en beoordeling van beroepsgroepen, Rotterdam

HERMKENS, P. & VAN WIJNGAARDEN, P.

1977 Inkomensongelijkheid en Rechtvaardigingscriteria. Een onderzoek naar de beleving van inkomensverschillen in opdracht van het min. van Sociale Zaken, Den Haag, Sociale Zaken, Verslagen en rapporten, jaargang 1977-3.

HERMKENS, P.L.J.

1983 Oordelen over Rechtvaardigheid van Inkomens; Verslag van een Vignetonderzoek, Amsterdam (Kobra).

HERMKENS, P.L.J.

1985 "Rechtvaardigheid van inkomensverschillen: vergelijking van een aantal Nederlandse onderzoeken", in: Berends, A.B., J.Dronkers, J.K.M.Gevers e.a. (red), Sociologisch Jaarboek 1985, Deventer p.59 - 75.

HERMKENS, P.L.J. & VAN WIJNGAARDEN, P.J.

1987 Rechtvaardigingscriteria en Inkomensongelijkheid; onderzoek uit 1976 herhaald, Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken, december 1987.

HOOGENDOORN, J. & SMINK, H.A.

1979 Eindverslag Enquete Ondernemingsraadleden over Beloningsbeleid, Delft, Interfac. Bedrijfskunde.

KAPTEYN, A.

1977 A Theory of Preference Formation, Leiden.

LAGROU, L., OVERLAET, B. & SCHOKKAERT, E.

1981 "Beoordeling van Inkomensverdeling", Psychologica Belgica, jrg., p.123 - 147.

MALEWSKI, A.

1959 "Der empirische Gehalt der Theorie des historischen Materialismus", Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, jrg., p.423 - 439.

RAWLS, J.

1971 A Theory of Justice, Oxford, 1971

SZIRMAI, A.

1982 Matigigingsbereidheid en Nivelleringsgeneigdheid: een onderzoek naar houdingen ten aanzien van inkomensongelijkheid en inkomenspolitiek, Groningen (Economisch Instituut).

SZIRMAI, A.

1986 Inequality Observed. A Study of Attitudes toward Income-Inequality, Enschede (Dissertatie).

VAN WIJNGAARDEN, P.J.

1982 Inkomensverdelingsbeleid in de Verzorgingsstaat; Rechtvaardigheidscriteria voor Inkomensverschillen uit Arbeid, Utrecht (Dissertatie).

VAN WIJNGAARDEN, P.J.

1983 Rechtvaardige verdeling in de verzorgingsstaat, Den Haag (VUGA).

VAN WIJNGAARDEN, P.J.

1986 "Inkomensverdelingsbeleid in de Verzorgingsstaat", in: Brenner, Y., J. Reijnders en P. van Wijngaarden (red), Visies op Verdeling, Den Haag, p.93 - 121.